

TÜRK ELÇİLİK RAPORLARINA GÖRE ATATÜRK DÖNEMİ ARNAVUTLUK –TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI TESPİTLER

Nuri Köstüklü*

Öz

Bu araştırmada Türk elçilik raporlarına yansıyan Atatürk dönemi Arnavutluk Türkiye ilişkileri ele alınmıştır. 1926’da Türkiye’nin büyükelçi atamasıyla başlayan diplomatik ilişkilerde, 1928 ve 1936’da geçici kırılmalar yaşanmışsa da, ilişkilerin özü, “5 asırlık Türk-Arnavut dostluk ve kardeşliği” çerçevesinde seyretmiştir. 1926’dan 1938’e kadar 12 yıllık sürede, henüz literatüre yansımamış arşivlerin tozlu rafları arasında kalan Türk elçilik raporları ışığında Türkiye – Arnavutluk ilişkilerine dair önemli bazı tespitler ortaya çıkmıştır. Türk- Arnavut ilişkileri çerçevesinde Elçilik raporlarına yansıyan belli başlı konular şunlar olmuştur: Arnavutluk’un İtalya ile olan problemleri, ilişkileri ve bunun Türkiye’ye etkileri; Arnavutluk’taki ekonomik kriz; Yugoslavya’nın kendi sınırları içindeki Arnavut ve Türkler’i göçe zorlaması ve Balkanlar’daki Türk ve Arnavut azınlıkların durumu; İtalya-Yugoslavya yakınlaşması ve Balkanlar’ın denge ve istikrarında Türkiye’nin rolü; Türkiye’deki ekonomik kalkınma hamlelerinin Arnavutluk’a tesiri; Tiran’ın imarı meselesi ve Türk inkılabının Arnavutluk’taki etkileri.

Anahtar kelimeler: *Atatürk Dönemi, Kral Zogu, Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Türkiye’nin Tiran Büyükelçileri, Türk Dış Politikası.*

Abstract

Some Determinations on Turkish-Albanian Relations in Atatürk’s Period According to Reports of Turkish Embassy

In this study, Albanian Turkish relations reflected on the reports of Turkish Embassy in Atatürk’s period is dealt with. Although there were some temporary breaks, in 1928 and 1936 in diplomatic relations started in 1926 with the appointment of Turkish ambassador, the essence of the relations proceeded in the frame of “a 5 century old Turkish-Albanian fraternity.” Some significant determinations about Turkish-Albanian relations came into light in the light of the reports of Turkish Embassy found among archives left on the dusty shelves in a 12 year period from 1926 to 1938. The certain topics that reflects on the Turkish Embassy reports within the frame of the relationship of Turks and Albanians: The problems of Albania about Italy and its effects on Turkey; The economic crisis in Albania; Yugoslavia, forcing Albanians and Turks to immigrate; The position of the Turks and Albanians in Balkans; The effects of development affects of Turkey on Albania; The issue of zoning Tiran and the effects of Turkish revolution on Albania.

Key words: *Ataturk’s Period, King Zogu, Turkish-Albanian Relations, Turkish Ambassadors to Tirana, Turkish Foreign Policy.*

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı, Konya- TÜRKİYE. (nkostuklu@konya.edu.tr)

Giriş: Arnavutluk-Türkiye İlişkilerinin Tarihçesine Kısa Bir Bakış

Atatürk dönemi Elçilik raporlarına yansıyan Arnavutluk- Türkiye ilişkilerini değerlendirmeye geçmeden önce, bu zamana kadarki gelişmelere ana hatlarıyla bakmamız gerekecektir.

Bilindiği üzere, Türkler ve Arnavutlar Osmanlı çatısı altında asırlarca beraber yaşadılar. Ancak, Fransız ihtilali ve Sanayi inkılâbının dünya dengelerini altüst eden sonuçları, Balkanlar'da da kendini göstermeye başladığında, şüphesiz bu durumdan Osmanlı Devleti büyük ölçüde etkilendi. 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, belki de tabii ömrünü tamamlamakta olan Osmanlı Devleti'nin çözülüşünü hızlandırdı. Bu süreçte Balkan milletleri millî devletlerini kurarken Arnavutluk ta 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti.

Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılması, iki halk arasında aşağı-yukarı 5 asır süren dostluk ve kardeşliğin kesilmesi anlamına gelmiyordu. Kaldı ki, 20'li yılların başında her iki ülke ortak kaderi yaşıyor, aynı emperyalist ülkelere karşı mücadele veriyordu. Bu mücadele sürecinde Türkler 23 Nisan 1920'de BMM'ni açarken, Arnavutlar da 28-31 Ocak 1921'de Lushnja'da Arnavut hükümetini kurmuş bulunuyorlardı¹. Ankara Hükümeti, Misak-ı Millî sınırlarında var olmanın mücadelesini verirken, Anadolu dışında Osmanlı bakiyesi mazlum insanların haklarını aramada veya onlara ilgi göstermede tarihin kendisine yüklediği sorumluluğun farkında idi.

Bu sorumluluk çerçevesinde Mustafa Kemal, Arnavut hükümetiyle işbirliğine girerek 9 Aralık 1920'de, Kurmay Albay Selahattin Saip başkanlığında bir askerî heyeti Arnavutluk ordusunu modern anlamda eğitmek üzere Arnavutluk'a gönderdi. Selahattin Bey, daha sonra Arnavutluk kabinesinde Prizren Milletvekili ve Harbiye Nazırı olarak görev yapacaktır². Türkiye'den Arnavutluk'a uzanan bu dost eli o günlerde Arnavutluk siyasetinde ve kamuoyunda olumlu yankılar buldu.

Takip eden aylarda Arnavutluk'la olan dostluk ilişkileri daha üst seviyelere taşındı. Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin 1 Mart 1922 tarihli oturumunda, iç ve dış gelişmeleri dile getirirken Arnavutluk'la ilişkilerin geliştirilmesinin tarihî ve kültürel gerekçelerini veciz bir şekilde dile getirerek özetle şöyle demiştir; *“Arnavutluk Hükümetine gelince, bu İslam hükümeti halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamandır kendileriyle hayat ve kader birliği yaptık. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin doğuracağı elim mecburiyetlerden kurtulmak için tedbirler alınacaktır. Bunu kuvvetle ümit ederim”*³. Bu ümit ve

¹ Özcan 2011, s.46-48.

² Alpan 1994, s.2901; Selahattin Saip Bey ve faaliyetleri hakkında bkz. Özcan 2011, s.59-83.

³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, Ankara 1959, s.12. 1 Mart 1338 tarihli oturum.

Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk –Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler

temenniler kısa sürede meyvesini vermeye başladı. 15 Aralık 1923'te Türkiye–Arnavutluk Dostluk Antlaşması imzalandı. Bu yakınlaşmayı, 1926 yılında karşılıklı Büyükelçi atamaları takip etti⁴.

Her iki ülke arasında ilişkiler gayet dostane bir şekilde gelişirken, Cumhurbaşkanı Zogu'nun 1 Eylül 1928'de kendini kral ilan etmesi⁵ ve Arnavutluk'ta meşrutî monarşinin kurulması, henüz Cumhuriyet'e geçmiş bulunan Türkiye'de, doğal olarak olumlu karşılanmadı. Türkiye, 7 Ekim'de Büyükelçisini geri çağır⁶, ama ilişkilerin geleceğini açık tutmak için elçiliği kapatmayıp maslahatgüzarını bıraktı. Her iki ülke arasında, rejimden kaynaklanan soğuk rüzgârlar esse de Ankara Hükümeti, Arnavut halkına karşı dostane niyetlerini sürdürdü. Bazı basın organları ve ilim çevrelerinde Mustafa Kemal'in tutumunun Arnavut halkına karşı olmadığı ifade edildi. Nitekim, bir Arnavut ilim adamı o günlerin gelişmelerini şöyle değerlendiriyor; “*Mustafa Kemal'in tutumu bir Arnavutluk düşmanı tutum değildi. Tersine bu rejim değişikliğiyle bağdaşmamış ve Zogucu diktatörlüğe karşı mücadelesini sürdüren halkımıza bir destektir*”⁷.

3 yıllık bir süreden sonra Atatürk, yönetim katında ilişkileri normale döndürmenin fırsatını aradı. 20 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'na Arnavutluk'un davet edilmesi ve bu davet vesilesiyle, Cumhurbaşkanı Atatürk ve Kral Zogu arasındaki mesajlaşma⁸, aradaki buzları eritmeye yetti. Arnavutluk 1933'te Ankara'ya Cavit Lesloviku'yu elçi olarak atayarak önemli bir adım attı. Türkiye de 1934'te Ruşen Eşref Ünaydın'ı Tiran Büyükelçisi olarak atadı. Kral Zogu 15 Nisan 1934'te Büyükelçinin görev mektubunu kabulünde şunları söylemiştir; “*Beş yüzyıl boyunca iki millet, kültürel ve duygusal yönden beraber yaşadılar. Bu yaşam bize unutulmaz sevgi ve saygı bıraktı. Türkiye Arnavut milletinin birliğini korudu. Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinlerin Arnavutluğu dünya haritasından silmelerinin önüne geçebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye'ye borçluyuz. Asil Türk milletine biz kardeş gözüyle bakıyoruz...*”⁹.

İlişkiler bu duygu ve icraatlarla dostane gelişirken, 1936'da Arnavutluğun içinde bulunduğu mali buhran ve İtalya'ya olan yüklü borçları, Kral Zogu'yu ister istemez İtalyan siyaset çizgisine doğru sürükledi. Bu durum haklı olarak

⁴ Arnavutluk'un Ankara Büyükelçisi Rauf Fitso'nun kabulünde, Büyükelçi ve Atatürk'ün Arnavutluk Türkiye ilişkileri hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Şimşir 1993, s. 291-292.

⁵ Şimşir 1993, s.292- 293.

⁶ Büyükelçi Tahir Lütfi Bey'in 7 Ekim 1928 tarihli Hariciye Vekâletine gönderdiği yazı. Şimşir 1993, s.297.

⁷ Shpuza 1993, s.317.

⁸ Karşılıklı gönderilen telgrafların tam metni için bkz., Şimşir 1993, s. 304-305.

⁹ Şimşir 1993, s. 334, 336; Bata 2005, s.112.

Türkiye’yi rahatsız edecektir. Çünkü aynı yıllarda Mussolini, Türkiye’den toprak talebiyle ilgili konuşmalar yapıyordu. Öte yandan Zogu’nun, kız kardeşini Sultan II. Abdülhamid’in küçük oğlu ile evlendirmesi, ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olarak algılandı. Ancak, yönetim katındaki bu geçici kırılmalar, tabana halka yansımıyor, kaynağını 5 asırlık tarihî ve kültürel gerçeklerden alan Türk-Arnavut dostluğu, canlılığını sürekli koruyor idi. Atatürk’ün 1938’de aramızdan ayrılışının Arnavutluk’taki üzüntüsü ve yankıları bunun açık delili olarak karşımızda duruyor. Arnavutlar, Atatürk’ün vefatını kendileri için de büyük bir kayıp saymışlar, hemen bütün gazete ve dergiler sayfalarını Atatürk ve yaptıklarına, Onun dönemindeki Türk-Arnavut ilişkilerine ayırmışlar idi¹⁰. Şimdi Ana hatlarıyla tarihçesine temas ettiğimiz Atatürk dönemi Türk-Arnavut ilişkilerinin, Türk Elçiliği raporlarına nasıl yansıdığını mercek altına almak istiyoruz.

Türk Elçilik Raporlarında Arnavutluk-Türkiye İlişkileri

Türkiye’nin ilk Tiran Büyükelçisi Tahir Lütfi Bey, 17 Şubat 1926’da Cumhurbaşkanı Ahmed Zogu’ya itimatnamesini sunmuş ve 4 gün sonra 21 Şubat tarihi itibarıyla Ankara’ya gönderdiği ayrıntılı raporunda özetle şu tespitlerde bulunmuştur; “*Merasimden sonra Cumhurbaşkanı Ahmet Bey’le bir müddet sohbet ettik. Bu sohbet iki millet arasında bağların çok eski, kuvvetli ve dostluğun pek derin olduğu şeklinde cereyan etti. Cumhurbaşkanı Ahmed Zogu’nun, Türkiye’deki inkılâpların diğer Müslümanlar gibi Arnavutlarca da örnek alınacağından sık sık bahisle Türkler’in büyük kurtarıcısı Gazi Paşa hazretlerinin dâhiyane faaliyetlerini övmüştür*”¹¹. Büyükelçi Tahir Lütfi Bey döneminde Arnavutluk- Türkiye ilişkilerinin söz konusu ifadelerde yerini bulan gayet olumlu bir gelişme seyri takip ettiğini görüyoruz. Ancak, yukarıda da temas edildiği üzere 1 Eylül 1928’de Arnavutluk’ta rejim değişikliği olması ve Ahmed Zogu’nun kral ilan edilmesi, ilişkilerin soğumasına yol açıyor ve Türkiye, elçisini geri çağırıyor. Bundan sonra ilişkiler belli bir süre Maslahatgüzar seviyesinde devam ediyor. Başkâtip Rüştü Bey (Demirel) maslahatgüzarlık görevini Temmuz 1931’e kadar sürdürüyor, daha sonra Zeki Hakkı (Karabuda) ve H.Basri Reşit (Danişmend) beyler bu görevi yürütüyorlar. Ancak, bu dönemde Türkiye’nin Krallığı resmen tanımamasından kaynaklı olarak ilişkilerin resmi boyutta olmaktan ziyade gayr-i resmi yürütülmeye çalışıldığını söyleyebiliriz¹². İlişkiler zaman içerisinde düzelmeye başlayacaktır.

Maslahatgüzar Zeki Hakkı 29 Kasım 1931 tarihli bir raporunda, dün

¹⁰ Bata 2005, s.113

¹¹ Tiran Elçiliğinden Hariciye Vekâletine 27 Şubat 1926, Şimşir 1993, s.289-290.

¹² Özcan 2011, s.216-217.

Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk –Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler

İstiklal yıldönümü kutlamaları çerçevesinde saraya gittiğini, Kralın kendisiyle özel olarak ilgilenip, Gazi Hazretleri'nin hatırlarını büyük bir hürmetle sorduğunu ifade ediyor¹³. 6 Aralık tarihli bir başka raporda da; bir gün önce Kral tarafından özel olarak kabul edildiğinden bahisle Kralın; “*Türkiye’ye bizi bağlayan bağlar mukaddestir. Onlara asla dokunulamaz. Birçok şeylerimizi Türkiye’ye borçluyuz*”¹⁴, sözlerini Ankara’ya iletmıştır. Maslahatgüzar’ın bir hafta sonraki bir başka raporunda da, Kral’ın Türkiye’ye ve Gazi’ye hürmetkâr ifadelerini belirttikten sonra, İtalyanları kuşkulandırmadan Türkiye ile ittifak meselesi üzerinde durduğundan bahsetmiştir¹⁵.

O günlerde Arnavutluk’un İtalyanlarla olan problemlerinin Türk elçiliğinin raporlarına önemli bir gündem maddesi olarak yansıdığını görüyoruz. Maslahatgüzar Zeki Hakkı Bey, 24 Nisan 1932’de Ankara’ya ulaşan raporunda; Arnavutluk’un 1925’te İtalya’dan aldığı 50 milyon Franklık borcun ödenmesi hususunda iki ülke arasında gerginliğin yaşandığından bahisle Arnavutluk’un içinde bulunduğu malî sıkıntıyı ve bu sıkıntının iç siyaseti nasıl etkilediğini uzun uzadıya dile getirmiştir¹⁶.

Yine bu dönemde, elçilik raporlarına yansıyan önemli bir konu da, Arnavutluk ve Türkiye dışında, Balkanlar’da azınlık konumundaki Türk ve Arnavutlar’ın durumlarıdır. Maslahatgüzarlıktan Türk Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen 15 Kasım 1932 tarihli raporda; Yugoslavya Hükümeti’nin Yugoslavya’da bulunan Arnavut ve Türklere yönelik ülkeyi terk ettirme siyaseti takip ettiği, bunların toplu olarak Türkiye’ye göç etmesine Türk hükümetince sıcak bakılmazken, alınan bir habere göre, Üsküp Konsolosluğu’nun İpek, Rugova mıntıkasındaki Arnavutlar’ın Türkiye’ye göçlerine yönelik vize vermeye başlaması haberlerinden Arnavutluk Hükümeti’nin rahatsız olduğu ve bu bölgedeki Türk- Arnavut nüfusunun azalmasından her iki ülkenin millî menfaatlerinin zarar göreceğinden bahisle Türkiye’nin bu tür göçlere kapısını açmamasından Arnavut Hükümeti’nin Türkiye’ye müteşekkik kalacağı ifade edilmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı da Tiran Maslahatgüzarlığı vasıtasıyla Arnavut Hükümeti’ne verdikleri bilgide; İpek, Yakova, Luma ve Debreizir havalisinde oturan aslen Türk bazı ailelerin ferdî başvurularının kısmen dikkate alındığı, bunun ötesinde toplu göç ve Arnavutlar’ın muhacir sıfatıyla Türkiye’ye alınmalarına her iki ülkenin Balkanlar’daki millî menfaatlerine aykırı olduğu gerekçesiyle izin verilmediği, Arnavutluk’un bu konudaki hassasiyetine kesinlikle Türkiye’nin de katıldığı ve Balkanlar’daki Arnavut ve Türkler’in

¹³ Tiran Elçiliğinden Hariciye Vekaletine 29. 11. 1931, Şimşir 1993, s.311.

¹⁴ Tiran Elçiliğinden Hariciye Vekaletine 6. 12. 1931, Şimşir 1993, s.312.

¹⁵ Tiran Elçiliğinden Hariciye Vekaletine 12. 12. 1931, Şimşir 1993, s.312.

¹⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10.233.570.21

uluslararası azınlık hakları çerçevesinde buldukları yerlerde haklarının savunulmasının doğru olacağı bildirilmiştir. Arnavutluk hükümeti de Türkiye'nin bu tutum ve işbirliğinden çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir¹⁷.

Maslahatgüzar olarak H. Basri Reşit Bey, 1932 Aralık başında Tiran'a tayin edildiğinde Kral tarafından kabulü sırasında yaşananları 9 Aralık 1932 tarihli raporuyla Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Kral'ın kendisini çok iyi karşıladığı ve Türk milletine dostluktan öte 500 yıllık kardeşlik hisleriyle bağlı olduklarını ifade ettikten sonra iki devletin diğer devletlerle yaptıkları antlaşmaların asla aradaki dostluğa zarar vermeyeceğini vurguladığını ifade etmiştir. Bu konuşmada Kral, Türkiye'nin ilerleme hamlelerini büyük bir ilgi ile takip ettiklerinden bahisle, umumî krizin Türk ekonomisine ne gibi tesirleri olduğunu ve ayrıca Mısır ile olan ticaretin memnuniyet verici seviyede devam edip etmediğini sormuştur. Maslahatgüzar da cevaben, Türkiye'nin krizden diğer sanayileşmiş ülkelere göre daha az etkilendiğini ve Mısır ile ticarî ilişkilerin geliştiğini, bu maksatla İskenderiye'de bir ticaret temsilciliği ve Türkiye İş Bankası'nın da bir şube açtığını söylemiş, Kral da bu gelişmelerden çok memnun olduğunu ifade etmiştir¹⁸.

Maslahatgüzar H. Basri Reşit Bey, 8 Şubat 1933 tarihli bir başka raporunda; Arnavutluk Dışişleri Bakanı Cafer Villa Bey'le yaptığı bir görüşmede, Cafer Bey'in kendisine Türkiye'nin ilerleme yolundaki hareketlerinin Arnavutluk için de faydalı bir örnek olduğunu, Belgrat'ta bulunduğu sırada da Balkan dengesinde Türkiye'nin ağırlıklı ve önemli bir yerinin bulunduğunu bizzat müşahade ettiğini ve Türk- Arnavut dostluğunun yalnız hissiyatta değil Balkanlar'da da ortak menfaatlere dayandığını söylediğini ifade etmektedir¹⁹.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Ruşen Eşref (Ünaydın) Tiran'a Büyükelçi olarak atanmış ve 15 Nisan 1934'te güven mektubunu sunmuştu. Bu zamana kadar aşağı-yukarı 3 yıllık maslahatgüzarlık döneminde her iki ülke arasındaki ilişkilerin gayet samimi ve dostane seyrettiği anlaşılıyor. Özellikle, bu dönemde "dostluk ve kardeşlik" duyguları sıklıkla vurgulanmış, bunun yanında her iki ülkeyi ilgilendiren İtalyan siyaseti, Balkanlar'daki Türk ve Arnavut azınlıklar konusu ve dünya ekonomik krizi, Türk Arnavut ilişkilerinde elçilik raporlarına sıkça yansıyan konular olmuştur. Büyükelçi Ruşen Eşref'in Kral'a itimatnamesini sunuşu ve buradaki tespitleri 1934 Nisan'ından itibaren Türk-Arnavut ilişkilerini anlama bakımından önemli gözükmektedir. Bu görüşmede Kral, malum iltifat ile Türkiye ve Türkler'e karşı iyi niyet duygularını ifade

¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.233.570.25 (1-2)

¹⁸ Türk Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına 9 Kanun-ı evvel 1932, Şimşir 1993, s.314- 315.

¹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.233.571.4

Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk –Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler

ettikten sonra, “Sizde de kriz var mı? Ne türlü çalışıyorsunuz?” diye sormuş ve Büyükelçi Ruşen Eşref de dünya krizinden bize de pay düşmekle birlikte karşı koyabilecek tedbirlerin alındığını, İstiklal Savaşı’ndan itibaren yaşanan ekonomik sıkıntıları ve buna karşı nasıl tedbir alındığı ve tecrübe edinildiğini anlatmış ve Kral da borç alınmadan Türkiye’nin bunu nasıl başardığını hayret ve övgü ile karşılamıştı. Büyükelçi’nin tespitine göre, Arnavutluk gerçekten ciddi kriz yaşıyordu. Hatta bütçe darlığından Kral’ın bandosu bile dağıtılmış ve tek bir borazan ile saray teşrifatı yapılır olmuştu. Bu görüşmede Kral daha önceki Türkiye ile olan soğukluğun sebeplerine inerek bazı itiraflarda bulunuyordu. Kral; asayiş, iç ve dış problemlerin çokluğu ve şartların mecbur etmesinden dolayı demokrasiyi askıya almak zorunda kaldıklarını, yoksa esasta kendisinin de Cumhuriyet yanlısı olduğunu, Gazi Hazretleri’nin de kendisini küçük bir kardeşi olarak böyle tanıması gerektiğini, kendilerine derin ve kalbi hürmetleri olduğunu, Türkiye’yi örnek aldıklarını söylüyordu²⁰. Kralın bu ifadeleri, aslında iki ülke arasındaki rejim farklılığından kaynaklanan mevcut soğukluğun geçici ve yüzeysel olduğunu gösteriyor.

Büyükelçi Ruşen Eşref, Arnavutluk’ta bulunduğu dönemde görevi icabı basında yer alan Türkiye’yi ilgilendiren yazı ve haberleri ciddi olarak takip ediyordu. Bu cümleden olarak bir rapor halinde Dışişleri Bakanlığı’na bildirdiği, 25 Mart 1934 tarihli *İlyria* adlı gazetede çıkan “*Kemalist Türkler niçin terakki ediyorlar*” başlıklı yazı ve içeriği, Türkiye’nin Arnavutluk kamuoyundaki imajını anlama bakımından oldukça önemli gözüküyor. Söz konusu makalede; Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Yakınoğu’da; 1- *Türk İnkılabı*, 2- *İtalya’da Faşizm*, 3- *Rusya’da Bolşevik Sistemi* olmak üzere üç önemli siyasî ve sosyal olayın bulunduğu ve bunlar içinde kendileri için birinci derecede önemli olanın Türk İnkılabı olduğu belirtilerek, Kemalist Türkiye’nin neden hızla ilerlediği tarihî analizlerle uzun uzadıya anlatılmıştır. Aynı makalede, Tanzimat’tan itibaren Türk yenileşme sürecindeki bellibaşlı gelişmeler ile Mondros ve Sevr şartları dile getirilmiş ve “*Kuvvetli iradeli, vatanperver, ıslahatçıların en büyüğü*” olarak nitelenen Atatürk ve Atatürk’ün yaptıkları ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Türk inkılâbının Arnavutluk için fevkalâde önemli bir örnek olduğu defalarca vurgulanmıştır²¹. Türk- Arnavut ilişkileri açısından önemli olan Türk inkılâbının Arnavutluk basınındaki bu yankıları kısa sürede siyasî alanda ve parlamentoda kendini gösterecektir.

Ruşen Eşref’in Atina’ya atanmasıyla, Büyükelçi olarak Tiran’a görevlendirilen Yakup Kadri, 12 Aralık 1934 günü Kral’a itimatnamesini

²⁰ Tiran Elçisi Ruşen Eşref Beyden Hariciye Vekaletine, 3.4.1934, Şimşir 1993, s.332, 336.

²¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030. 10. 233. 572. 7. (5 sayfa); Ruşen Eşref ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Özcan 2011, s.270-279.

sunmuştur. Yakup Kadri, 6 gün sonra Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporunda Kral'la görüşmesini ve buradaki intibalarını bildirmiştir. Bazı ifadeleri aynen vermek istiyoruz, Yakup Kadri şöyle diyor; “*Kral beni ayakta ve nezaketle kabul etti...Türkçe ‘buyurun’ dedi. Gazi Atatürk’e hörmet ve bağlılığından, Türkler’e ve Türkiye’ye sevgisinden bahsetti. Ayağa kalkıp bana doğru uzanarak bir cigara verdi ve kendi eliyle cigaramı yakmak istedi...Kral tekrar bahsi Gazi Atatürk’e ve Türkiye’ye çevirdi ‘...biz küçük ve vesaitsiz bir milletiz, fakat icap ettiği takdirde neyimiz var neyimiz yoksa Gazi Hazretleri’nin emrine âmâde kılmaya hazırız. Bunu lütfen kendilerine böyle bildirin’...bunun üzerine ben de ‘Arnavutluğu hiçbir zaman yabancı bir memleket ve Arnavutlar’ı kendimizden başka bir millet telakki etmediğimizi ve millî birliğini temin etmiş olan vatanperver ve genç Kral’ın şahıslarına karşı derin bir sempati beslemekte olduğumuzu’ beyan ettim. Arnavutluk’ta malî vaziyet çok kötü, memurlara aylardan beri aylık verilemiyor....Kral, ‘siz krize nasıl karşı koyuyorsunuz’ diye sordu. Ben de kendilerine elimden geldiği kadar ekonomik kalkınmamız hakkında malumat verdim...’²². Bu raporda da karşılıklı dostluk ve iyi dilekler samimi bir şekilde vurgulanırken, Arnavutluk’un içinde bulunduğu malî durum her iki ülke ilişkilerinde önemli bir yeri işgal ettiği görülüyor.*

Yakup Kadri, 6 Mayıs 1935 tarihli bir başka raporunda, Kasım, Aralık (1934) ve Ocak (1935) aylarına ait Arnavutluk’la ilgili tespitlerini Ankara’ya bildiriyor. Söz konusu raporunda bu günlerde Arnavutluk’un içinde bulunduğu üç önemli olayı dile getiriyor. Bunlar, 1- Kralın yaverlerinden Bayraktari’nin kaçıışı ve isyanı, 2- Ekonomik kriz, 3- Yunanistan’la olan azınlıklar meselesi olarak ifade edilmiştir. Ekonomik krizin İtalya’dan alınan borçla geçici olarak atlatılmaya çalışıldıysa da ülkede 8 aydan beri memurların maaş alamadığı ve krizin etkilerinin devam ettiği vurgulanmaktadır²³. İtalya ile ekonomik ilişkilerin artmasından Yugoslavya’nın rahatsız olduğu, Arnavutluk’ta bazı Yugoslav yatırımlarının gerçekleşmemesinden Yugoslavya ile Arnavutluk’un arasının açıldığı, ama daha sonra da Yugoslavya-İtalya yakınlaşmasıyla Arnavutluk’un zor bir duruma ve yalnızlığa itildiği ayrıntılı bir şekilde rapor edilmektedir²⁴. Tedirgin olan Arnavutluk’un Türkiye’nin dostluğuna her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken Büyükelçi, Arnavutluk Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede, Bakan’ın kendisine “*Türkiye Arnavutluk’un istiklalini garanti edeceğini deklare etmiştir. Biz buna bel*

²² Tiran Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 18. 12. 1934; Şimşir 1993, s.341- 343; Yakup Kadri, Kralla olan bu görüşmesinden hatıralarında da uzun uzadıya bahsediyor. Kral’ın kendisinin okurlarından olduğu pek çok yazısını okuduğu ve hele “Nur Baba” adlı romanına bayıldığını, hayran kaldığını söylediklerini kaydediyor. Karaosmanoğlu 1967, s.62.

²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 233. 573. 1 (2)

²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 233. 573. 1 (3)

Türk Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi Arnavutluk –Türkiye İlişkilerine Dair Bazı Tespitler

bağlamaktayız” dediğini ifade etmektedir²⁵. Büyükelçi, raporunun devamında; Kral’ın yakın adamlarından Abdurrahman Krossi’nin de kendisini ziyarete geldiğini ve bu ziyarette, Kral’ın Türkiye’yi derin bir muhabbetle sevdiği özellikle vurgulandıktan sonra, Kral Zogu’nun, yakın etrafının ve bazı entelektüel Arnavut gençlerinin Türkiye tarafından ihmal edildikleri duygusuna kapıldıkları, Kral da dahil bu zümrenin Türkiye’nin Arnavutluk’u Balkan Paketi’na davet etmesini beklediklerinin anlaşıldığını ifade etmektedir²⁶. Bu gelişmeler, 1934 yılı son ayları ve 1935 yılı başlarında Balkanlar’daki durumun ve özellikle Mussolini İtalyası ile Yugoslavya’nın yakınlaşmasından rahatsız olan Arnavutluk’un, Türkiye ile ilişkilerinin ayrı bir değer ve anlam kazandığını gösteriyor.

Ancak, malî kriz sebebiyle Arnavutluk’un İtalya’dan yüklü miktarda borç almak durumunda kalması, dış politikasını da ister istemez İtalyan çizgisine sevk ediyordu. Bu durum, o günlerde Türkiye’den toprak talebi niyetlerini ortaya koyan Mussolini İtalyası’yla işbirliği içinde olan ülkelerle Türkiye arasında soğuk rüzgârların esmesine yol açıyordu. Öte yandan 1936 Ocak başında Kral Zogu’nun, kardeşi Seniye’yi Sultan II. Abdülhamid’in küçük oğlu Abid ile evlendirmesi, Arnavutluk-Türkiye ilişkilerini etkileyen bir olay olarak karşımıza çıkıyor. Büyükelçi Yakup Kadri, 14 Şubat 1936’da gönderdiği bir raporunda²⁷, 9- 13 Şubat tarihli hemen bütün Tiran gazetelerinde yer alan evlilikle ilgili haberler ve yorumları Dışişleri Bakanlığı’na bildirmiştir. Yakup Kadri’nin ifadesine göre, Hükümet özellikle Dışişleri Bakanı, bunda pek büyük bir siyasî olay mânâsı bulmuş ve hemen kendisine Tiran’dan ayrılması emrini vermişti²⁸.

Mevcut gelişmeler, her iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilese de bu durum uzun sürmemiş ve Türkiye aşağı-yukarı bir yıl sonra yeniden elçisini atamıştır. Büyükelçi olarak atanan Ali Türkgeldi, 2 Şubat 1937 günü Kral’a itimatnamesini sunduğunda, Kral tarafından fevkalâde samimi ve dostane bir şekilde karşılandığını, Kral’ın Atatürk’e hürmet ve hayranlığını sıkça dile getirdiğini, iki millet arasındaki dostluğu izah ederken “*bazı yanlış anlaşılımlar oldu ise de bunlar iki kardeş arasında zuhur eden ihtilaflar gibi olup, geçer iz bırakmazlar*” dediğini raporunda dile getiriyor²⁹.

Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinde elçilik raporlarına yansıyan önemli bir konu da daha önceki raporlarda da yeri geldiğinde dile getirildiği üzere, Türk

²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 233. 573. 1 (5, 6)

²⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 233. 573. 1 (6, 7)

²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 203. 387. 13 (13 sayfa)

²⁸ Karaosmanoğlu 1967, s.82

²⁹ Tiran Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına 2. 02. 1937, Şimşir 1993, s.351.

İnkılâbı'nın Arnavutluk'taki tesirleri olmuştur. Büyükelçi Ali Türkgeldi'nin 27 Mart 1937 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği "*Arnavutlukta teceddüt ve Terakki Hareketleri- Bunda Manevi Nüfuzumuz*" adlı rapor oldukça önemli görünüyor. Söz konusu raporda; Kılık kıyafet, şapka, kadınların eğitimi ve sosyal hayata katılımı, okullarda dinî ve millî eğitimle ilgili konularda çok önemli kanun ve uygulamalara işaret ediliyor. Büyükelçi, uzun uzadıya verdiği gelişmeleri şöyle değerlendiriyor; "*Arnavutlukta görülen bu teceddüd ve terakki hareketlerinde memleketimizde yapılan ıslahatların büyük bir tesiri olduğu inkâr edilemez. Esasen burada memnuniyetle kaydedilecek bir cihet varsa, o da dünkü ve bugünkü Arnavutluk'u idare edenlerin mühim bir kısmı bizim mekteplerimizden feyz almış ve Osmanlı devrinde mebusluk, mutasarrıflık, idarî ve adlî memuriyetlerde bulunmuş zevat olmasıdır. Başlarında bulunan Kralları da bizim harsımızla dolu (meşbu) ve lisanımıza hakkıyla sahiptir*"³⁰. Büyükelçinin bu tespitleri, Türkiye- Arnavutluk ilişkilerindeki tarihî ve kültürel bağların önemini gözler önüne seriyor.

Ali Türkgeldi'den sonra Tiran Büyükelçiliğine Hulusi Fuad Togay atanıyor. 13 Mart 1938 günü Tiran'a gelen Hulusi Fuad, ertesi günü Arnavutluk Dışişleri Bakanı Ekrem Libohova'yı ziyaret ediyor. Gayet samimi ve dostane duygularla başlayan görüşmede Ekrem Bey, Büyükelçiye kendisini burada asla yabancı hissetmemesini "*bir Türk Arnavutlukta, bir Arnavut Türkiye'de yabancı olur mu?*" ifadeleriyle vurguluyor³¹. Görüşmede, Tiran'ın imarı meselesi ve Türkiye'nin Ankara'yı nasıl imar ettiği hususu ile Yugoslavya'dan Türkiye'ye hicrete zorlanan Arnavutlar konusu uzun uzadıya ele alınıyor. Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçlerin önlenmezse, bu durumun Kosova ve diğer yoğun Arnavut kitlesi bulunan yerlerde dengeleri Arnavutluk aleyhine alt üst edeceği dile getirilmiştir. Türk elçisi de endişeleri gayet haklı bularak bu durumu ülkesine iletteceğini ve Türkiye'nin de bu konuya Arnavutluk'un menfaati açısından önem vereceğinden emin olduğunu ifade etmiştir³². Hulusi Fuad Bey, 22 Mart Salı günü Kral tarafından kabul edilmiş ve diğer bütün Türk Büyükelçilerinin karşılanması gibi, gayet dostane ve samimi bir şekilde ağırlandı. Bu görüşmede Kral, daha ziyade Yugoslavya'nın sınırları içindeki Arnavutlar'a karşı tutumu ve Slavlaştırma politikasına dikkat çekmiştir. Meclis Başkanı Pandeli Evangheli ile de görüşme yapan Büyükelçi, netice itibarıyla Arnavutluk'ta Türkiye'ye karşı derin bir muhabbet ve alakanın var olduğunu raporunda uzun uzadıya ifade ediyor³³. Bu dostluk, Atatürk'ün hayata gözlerini

³⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030. 10. 233. 573. 11 (7 sayfa). Ayrıca Türk inkılabının Arnavutluk'taki tesirleri hakkında ayrıntılı çalışma için bkz. Yel 2003; Özcan 2011, s.300-314.

³¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030. 10. 233. 573. 16 (2)

³² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030. 10. 233. 573. 16 (3)

³³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030. 10. 233. 573. 16 (5-6)

yumduğu haberi Arnavutluk'a ulaşınca da kendini göstermiş. Arnavutluk, üst düzey bir heyetle Atatürk'ün cenaze merasimine katılmıştır³⁴.

Sonuç

Arnavutluk-Türkiye arasında Büyükelçilik seviyesinde ilk diplomatik ilişkilerin başladığı Şubat 1926'dan, Atatürk'ün vefatına kadar geçen sürede Tiran'da 5 Büyükelçi ve 3 maslahatgüzar görev yapmıştır. Atatürk Dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu 12 yılda, Türk- Arnavut ilişkileri çerçevesinde Elçilik raporlarına yansıyan bellibaşlı konular şunlar olmuştur: Arnavutluk'un İtalya ile olan problemleri, ilişkileri ve bunun Türkiye'ye etkileri; Arnavutluk'taki ekonomik kriz; Yugoslavya'nın kendi sınırları içindeki Arnavut ve Türkler'i göçe zorlaması ve Balkanlar'daki Türk ve Arnavut azınlıkların durumu; İtalya-Yugoslavya yakınlaşması ve Balkanlar'ın denge ve istikrarında Türkiye'nin rolü; Türkiye'deki ekonomik kalkınma hamlelerinin Arnavutluk'a tesiri; Tiran'ın imarı meselesi ve Türk inkılabının Arnavutluk'taki etkileri.

Belirtilen konularda yoğunlaşan her iki ülke arasındaki ilişkilerde, 1928 ve 1936 yıllarında iki kez kırılma yaşanmışsa da bu durum geçici olmuş ve bütün elçilik raporlarında ortak olarak gözlendiği üzere, bu dönemde en üst seviyelerde "*Beş asırlık Türk-Arnavut kardeşliği ve dostluğu*" samimi olarak devamlı vurgulanmıştır. Atatürk döneminde olduğu gibi, bugün de tarihî ve kültürel bağlarla birbirine bağlı her iki kardeş ve dost ülkenin işbirliğinin gelişmesi, ülkelere büyük faydalar sağlamakla birlikte, Balkanlar'da istikrar ve barış için de muhakkak büyük önem taşımaktadır.

³⁴ Tiran Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına, 13-14. 11. 1938, Şimşir 1993, s.362.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri,*
030. 10.233.570.21
030. 10.233.570.25 (1-2)
030. 10.233.571.4
030. 10. 233. 572. 7. (5 sayfa)
030. 10. 233. 573. 1 (2)
030. 10. 233. 573. 1 (3)
030. 10. 233. 573. 1 (5, 6)
030. 10. 233. 573. 1 (6, 7)
030. 10. 203. 387. 13 (13 sayfa)
030. 10. 233. 573. 11 (7 sayfa).
030. 10. 233. 573. 16 (2)
030. 10. 233. 573. 16 (3)
030. 10. 233. 573. 16 (5-6)

b. TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, Ankara 1959, 1 Mart 1338 tarihli oturum.

c. Kitap ve Makaleler

- Alpan 1994 Necip P. Alpan, “Türkiye ile Arnavutluk’un İstiklal Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği”, *X. Türk Tarih Kongresi- Bildiriler*, C.VI, Ankara, s.2897-2904.
- Bata 2005 Nezir Bata, “Atatürk ve Arnavutlar”, *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi, 8-12 Aralık 2003*, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, s.109-114.
- Karaosmanoğlu 1967 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, Bilgi yay., Ankara.
- Özcan 2011 Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye- Arnavutluk İlişkileri* (1920-1938), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara
- Shpuza 1993 Gazmend Shpuza, “Atatürk ve Arnavutluk-Türkiye İlişkileri”, *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, Sayı: 11, Ankara, s.311-322.
- Şimşir 1993 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Yel 2003 Selma Yel, “Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk’taki Tesirleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIX, Sayı: 55, Mart, s.105-123.